

UNIwersYTET GDAŃSKI
Wydział Nauk Społecznych
Instytut Politologii
Zakład Studiów Globalnych
i Regionalnych

80-952 Gdańsk, ul. Bażyńskiego 4, tel. (0-58) 523 41 68
mail: marek.rewizorski@ug.edu.pl

Dr hab. Marek Rewizorski, prof. UG

Gdańsk, 17.12.2024 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Pauli Tomaszewskiej pt. „Wpływ chińskiej inicjatywy Pasa i Szlaku na bezpieczeństwo państw Europy Środkowo-Wschodniej”, Poznań 2024, ss. 402, napisanej pod kierunkiem dr hab. Artura Wejksznera, prof. UAM

Rozprawa doktorska autorstwa pani mgr Pauli Tomaszewskiej wiąże się z próbą zbadania i zanalizowania oddziaływania chińskiej inicjatywy Pasa i Szlaku (ang. *Belt and Road* – BRI) na suwerenność i bezpieczeństwo państw Europy Środkowej i Wschodniej w wymiarach: politycznym, ekonomicznym, militarnym, społecznym, środowiskowym i technologicznym. W pracy wybrzmiewa dyskusja prowadzona z przede wszystkim z geopolitycznego punktu widzenia, uzupełniona przez rozważania odwołujące się do obszaru historycznego, prawnego, instytucjonalnego i technologicznego. Kandydatka patrząc przez pryzmat realizmu politycznego zauważyła stopniowo pogłębiające się różnice między państwami Europy Środkowej i Wschodniej w ocenie aktywizmu międzynarodowego Państwa Środka oraz roli przypisywanej Chinom w zakresie projektowania i implementowania polityki zagranicznej każdego z państw regionu. Wiele miejsca poświęciła przy tym na nakreślenie strategii, a także ukazanie dążeń państw EŚW w celu utrzymania lub poprawy pozycji zajmowanej przez nie w ramach hierarchicznie ukształtowanej struktury regionalnej (UE i regionalne łańcuchy wartości) i globalnej (organizacje i fora międzynarodowe, globalne łańcuchy wartości) społeczności międzynarodowej.

Zadanie, którego w recenzowanej dysertacji podjęła się autorka można uznać za niezwykle wymagające. Powodem tego jest złożoność i wielowątkowość problemu, który nie

ma wyłącznie aspektu regionalnego ale wpisuje się w szerszą koncepcję globalnego i regionalnego kompleksu bezpieczeństwa. Co więcej, wiąże się z oceną mechanizmów dobrego rządzenia w państwach EŚW, oceną standardów implementacyjnych polityk wewnętrznych z komponentem obcym (ang. *policy*) a także różnic w adaptacji do rozwiązań promowanych przez Chiny w ramach wewnątrz krajowej rywalizacji politycznej (ang. *politics*). *Last but not least* praca stanowi interesujące, szerokopasmowe studium przypadku sekurytyzacji w państwach EŚW kierunkowej aktywności zewnętrznej Chin, która w zależności od kontekstu oraz siły dyskursywnej poszczególnych grup interesu nabiera w regionie odmiennego znaczenia (vide odmiennie podejście Serbii i Polski odnośnie do wykorzystania chińskich urządzeń cyfrowych z zakresu ICT jako zagrożenia bezpieczeństwa narodowego).

Jak wspomniano praca nakierowana jest na pogłębioną komparatystykę politycznych i gospodarczych oddziaływań między Chinami i wybranymi państwami EŚW. Autorka proponuje dychotomiczne spojrzenie na zespół inicjatyw wpisujących się w program Pasa i Drogi. Z jednej strony usiłuje zrozumieć chińskie motywy ekspansji odwołując się nie tylko do koncepcji zachodnich ale też historii, kultury i filozofii chińskiej, z drugiej zaś strony koncentruje się na intersubiektywnym odbiorze obecności Chin w EŚW, który jest niejednoznaczny.

Przygotowana przez mgr Paulę Tomaszewską dysertacja, pomimo zapożyczeń teoretycznych i konceptualnych z nauki o stosunkach międzynarodowych i nauk o bezpieczeństwie, wpisuje się we współczesny dyskus politologiczny dotyczący interregionalnej współpracy i rywalizacji między mocarstwami w erze pozimnowojennej. Obszarem zainteresowania jest Europa Środkowa i Wschodnia, gdzie w sposób jaskrawy ścierają się wpływy aktorów dysponujących znacznymi zasobami materialnymi, kognitywnymi i kulturowymi. Zasoby te wpływają na konstruowanie wizerunku Chin jako atrakcyjnego partnera politycznego i gospodarczego lub poważnego zagrożenia dla bezpieczeństwa w państwach, które nie tylko są silnie podzielone wewnętrznie ale też wciąż poszukują tożsamości na zewnątrz będąc ni to Zachodem, ni to Wschodem.

Przedmiotem recenzji jest szczegółowa ocena, czy rozprawa spełnia warunki określone w art. 187 ust 1-3 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2023 r., poz. 742 z późn. zm.), tj. czy rozprawa doktorska, przygotowana pod opieką dr hab. Artura Wejksznera, prof. UAM prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie, potwierdza umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, a także wskazuje na oryginalne rozwiązanie problemu naukowego.

Konstrukcja, podłoże teoretyczne i metodologia rozprawy

Rozprawa doktorska będąca przedmiotem recenzji składa się z wprowadzenia, siedmiu rozdziałów, zakończenia, wykazów: schematów, wykresów, tabel, map, skrótów oraz bibliografii.

Stosunkowo rozległe i bogate pod względem merytorycznym wprowadzenie (ss. 3-33) cechuje zachowanie klasycznego i spójnego układu treściowego, w którym nakreślono tło problemowe, uwypuklono powody podjęcia badań i ich przedmiot, uzasadniono wybór tematyki badań, określono problem badawczy, a także wskazano zakres czasowy i przedmiotowy pracy. Tematykę dysertacji osadzono w warstwie badań politologicznych, ze względu na dostrzeżenie problematyki wpływu inicjatywy BRI na stabilność i bezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne państw Europy Środkowo-Wschodniej, transparentności i skuteczności działań władz chińskich a także umiejętności zarządzania wyzwaniami i zagrożeniami w różnych państwach EŚW. Praca w głębszej warstwie narracyjnej stała się też okazją do prześledzenia transformacji politycznej i gospodarczej Chin, sprzężenia dawnych i współczesnych motywów rozwijania inicjatyw pozwalających na osiągnięcie celów i realizację interesów przez to państwo, rozważań na temat tożsamości Europy Środkowej i Wschodniej, wreszcie wglądu w zagadnienie ciągłości i zmiany polityki zagranicznej Chin i państw regionu w kontekście zaburzeń, kryzysów i szoków zewnętrznych (tzw. „czarnych łabędzi”), do których kandydatka zaliczyła m.in. pandemię COVID-19 i konflikt w Ukrainie.

Kandydatka wybrała tradycyjne podejście do problematyki relacji między państwami oparte na trójkącie obszarowym polityka-gospodarka-bezpieczeństwo. Zaakcentowała przy tym głęboką asymetrię w zakresie potęgi, mechanizmów oddziaływania, posiadanych zasobów, pozycji w systemie międzynarodowym i kultury strategicznej między Chinami i państwami EŚW jako przeszkodę efektywnej współpracy opartej na zaufaniu. Ten wybór można uznać za właściwy. Szkoda jednak, że mgr Tomaszewska nie zdecydowała się w większej mierze skorzystać w pracy w dorobku psychologii, która mogłaby być użyteczna do ukazania np. czynników skłaniających do wzmacniania (i utwardzania w czasie) wizerunku rozszerzających wpływy polityczne Chin jako zagrożenia dla poszczególnych państw i szerszej faktora wpływającego na pogłębianie się konfliktu politycznego i ideowego w Europie.

Stosunkowo dużo miejsca we wstępie poświęcono na ukazanie problemu badawczego oraz modelu badawczego. Ten ostatni oparto na koncepcji pentagonalnego modelu

bezpieczeństwa, rozbudowanego przez kandydatkę o wymiar technologiczny. Należy tutaj zauważyć, że ten zabieg jest uzasadniony i do pewnego stopnia nowatorski. Pozwala na potraktowanie cyberprzestrzeni i rzeczywistej przestrzeni geograficznej jako całości integralnie połączonych i wzajemnie przenikających się. Nadto uwzględnienie technologicznego wymiaru bezpieczeństwa pozwala na analizę BRI w kontekście cyberbezpieczeństwa, ochrony danych, ryzyk technologicznych i sztucznej inteligencji jako zmiennych wpływających na stabilność społeczno-polityczną państw EŚW. Należy tutaj jednakże zauważyć, iż zwracanie uwagi na rolę technologii informacyjnych w odniesieniu do bezpieczeństwa miało już miejsce wcześniej. Mam tutaj na myśli bezpieczeństwo informacyjne - związane z zarządzaniem i ochroną zasobów informacyjnych stanowiących tajemnice społeczności oraz informacji prawnie chronionych - które przez ONZ było uwzględniane już w dokumentach z 1994 r. i traktowane jako jeden z komponentów tzw. bezpieczeństwa jednostki (ang. *human security*). Tym co mogłoby być przydatne w rozwinięciu modelu badawczego jest uwzględnienie ram zarządzania niepewnością a także odniesienie się przez autorkę dysertacji do tej kategorii jako punktu wyjścia dla rozważań nad sposobami i instrumentami budowy tzw. odporności (ang. *resilience*) państw EŚW, stojących w obliczu wyzwań związanych z coraz silniej zauważalną dekonstrukcją powojennego ładu międzynarodowego i wyłanianiem się państw mających ambicje tworzenia alternatywnych - względem zachodnich - instytucji działających na skalę ponadregionalną.

Dodatkowa uwaga w tej części recenzji dotyczy kwestii uzasadnienia przez kandydatkę wyboru państw do studiów przypadku (rozdział VII). Na wstępie autorka skupiła się na wybranych państwach EŚW, przy czym zawęziła zakres podmiotowy analizy *de facto* pomniejszając znaczenie Ukrainy i państw nadbałtyckich (Litwa, Łotwa, Estonia) oraz marginalizując znaczenie Czech. Zwłaszcza ten ostatni wybór może dziwić, ze względu na istotność Republiki Czeskiej jako członka Grupy Wyszehradzkiej (V4) i państwa, które wraz z Polską i Węgrami dołączyło do Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) w 1999 r. a także Unii Europejskiej (2004 r.). Warto byłoby zatem więcej miejsca poświęcić na uzasadnienie wyboru państw.

W pracy odniesiono się do celu badawczego (choć można było sformułować go bardziej wyraźnie). Sformułowano też szereg pytań i hipotez badawczych. Warto podkreślić, że kandydatka najpierw stawia pytania a potem formułuje hipotetyczne odpowiedzi, co jest zabiegiem właściwym, jednym ze szczegółów, które wyróżniają solidne prace doktorskie. Wydaje się jednak, że 11 pytań badawczych wobec hipotezy głównej i trzech hipotez pomocniczych jest pewną przesadą i warto przywrócić równowagę ograniczając się najwyżej

do 5-6 pytań. Hipoteza główna jest zbudowana poprawnie pod względem logicznym choć ze względów klarowności założeń pracy i linii argumentacyjnej lepiej byłoby sformułować ją bardziej syntetycznie, z wyraźniejszym wskazaniem zmiennych niezależnych, zależnych i pośredniczących. Nie budzi za to zastrzeżeń plan badań, który jest przemyślany, ma logiczną strukturę, a także pozwala na uwzględnienie głównych elementów analizy naukowej: deskrypcji (która dominuje), eksplanacji i preskrypcji. Wszystkie te elementy występują choć pod względem normatywnym praca wykazuje pewne ograniczenia. Nie jest to jednak winą kandydatki ale wynika z wewnętrznych ograniczeń realistycznej szkoły myślenia koncentrującej się raczej na wyjaśnianiu i odpowiadaniu na pytania 'jak jest' niż interpretowaniu i odpowiadaniu na pytanie 'jak powinno być'.

We wstępie pracy wskazano na wykorzystane takich metod jak: genetyczna, decyzyjna, porównawcza, studium przypadku, prognostyczna, uzupełniana analizą treści dokumentów. Uwaga z jaką kandydatka podeszła do metodologii i planu badawczego to kolejne elementy pozwalające określić dysertację mianem wartościowej i przemyślanej. Co istotne mgr Tomaszewska uzasadniła w jakim zakresie dane metody będą wykorzystywane w pracy precyzując jaką metodę/technikę badawczą będzie wykorzystywać na określonym etapie procesu badawczego w ramach przyjętego schematu badań. Na uznanie zasługuje w szczególności wykorzystanie koncepcji „cykli hegemonicznych”, w tym zwłaszcza supercykli znanych ze znakomitych prac Andrzeja Gałanka - traktowanych jako formę synchronizacji poziomu politycznego i ekonomicznego systemu globalnego - oraz tzw. okresów interferencji faz wojny hegemonicznej toczonej między hegemonem a pretendentem do przywództwa w systemie międzynarodowym.

Dokonując oceny wstępnej tej części rozprawy należy stwierdzić że autorka przygotowała bardzo merytoryczne wprowadzenie do dalszej części wywodu. Nie budzi wątpliwości prezentacja argumentacji i nakreślenie kierunku dociekań, choć zauważalne jest eksponowanie akcentów praktycznych nad teoretycznymi (infrastruktura, nowe technologie, wymiana handlowa), co wiąże się z empirycznym charakterem poruszanej tematyki. Zagadnienia praktyczne są jednak równoważone przez umiejętne wyzyskanie przez kandydatkę kategorii wykorzystywanych przez realizm klasyczny i strukturalny (interesy narodowe, pragmatyczna współpraca, równowaga sił, anarchia), uzupełnionych przez chińską myśl (realizm etyczny, koncepcja tianxia, teoria gongsheng, podejście relacyjne oraz realizm etyczny), podkreślającą wagę harmonii, współpracy i etyki w relacjach międzynarodowych. Warte podkreślenia jest w także umiejętne odwoływanie się przez mgr Tomaszewską do argumentacji krytyków BRI, traktujących chińską inicjatywę jako zagrożenie określane

mianem „dyplomacji pułapki zadłużenia”. To ostatnie, w kontekście często wskazywanych przez decydentów w państwach EŚW niebezpieczeństw takich jak: degradacja środowiska naturalnego czy wzmacnianie reżimów hybrydowych, tworzy szerokie pole do dyskusji na temat konsekwencji zaangażowania Chin w mechanizmy zarządzania rozwijane w zróżnicowanej, skrajnie spolityzowanej i trudnej do jednoznacznej oceny przestrzeni deliberacji w państwach EŚW.

Mocną stroną rozprawy jest bardzo bogata literatura – dobrana starannie, tylko częściowo dostępna na krajowym rynku wydawniczym, oparta w dużej mierze na oficjalnych dokumentach i źródłach obcojęzycznych (ss. 356-402). Duży udział w źródłach ma netografia ale jest to uzasadnione charakterem wybranej tematyki. Jak można sądzić, kandydatka wyraźnie przydaje źródłom internetowym charakter służebny wobec źródeł drukowanych. Dobrze to świadczy o autorce, która dokonała solidnej kwerendy.

Silną stroną pracy mogłyby być wywiady eksperckie z osobami odpowiedzialnymi za projektowanie, tworzenie, reformowanie, zarządzanie polityką zagraniczną w Chinach i wybranych państwach EŚW. Niestety kandydatka nie skorzystała z tej możliwości a szkoda bowiem wykorzystanie tych narzędzi pozwoliłoby zebrać informacje z pierwszej ręki i przynajmniej częściowo zweryfikować analizowane dane z perspektywy różnych interesariuszy. Tę lukę częściowo wypełniają dane ilościowe, pieczołowicie analizowane przez mgr Tomaszewską.

Podsumowując tę część recenzji warsztat metodologiczny mgr Pauli Tomaszewskiej należy ocenić pozytywnie, czego nie zmieniają wskazane uwagi. W pracy przeważa ujęcie praktyczne, wiele miejsca zajmuje zagęszczony opis budowany w oparciu o układ heksagonalnego modelu bezpieczeństwa. Praca niewątpliwie ma charakter politologiczny, a problem badawczy jest zarysowany w sposób klarowny i rozpatrywany w ramach starannie przygotowanego schematu badawczego.

Ocena treści rozprawy

Pierwszy rozdział rozprawy (s. 34-48) jest zogniskowany na rozumieniu podstawowej kategorii wykorzystywanej w pracy – bezpieczeństwa. Badaczka koncentruje się na uchwyceniu jego istoty wskazując na charakterystykę, ewolucję i podstawowe wymiary. Na uwagę zasługuje przejrzyste ukazanie przedmiotowej problematyki z uwzględnieniem czynników bezpieczeństwa, takich jak: kontekst, perspektywa, doświadczenia odbiorców. Zwłaszcza ostatni z faktorów jest bardzo istotny z punktu widzenia intersubiektywnego

obrazu aktywności zewnętrznej Chin, który jest bardzo istotny dla dysertacji. Autorka w pierwszym rozdziale nie szuka nowatorskich rozwiązań. Bazuje na modelach bezpieczeństwa rozwijanych przez Davida Baldwina i Barry'ego Buzana, uzupełnianych przez dobrze znany w naukach społecznych model bezpieczeństwa jako potrzeby człowieka (A. Masłowski). Szczególnie dużo uwagi poświęciła kandydatka na rozwinięcie pentagonalnego modelu bezpieczeństwa Buzana, proponując rozbudowanie go o wymiar technologiczny. Zabieg ten jest uzasadniony i właściwy w kontekście prób uchwycenia oddziaływania Chin na państwa europejskie w zakresie nowoczesnych technologii (włączając w to innowacje w tzw. cyberprzestrzeni).

Rozdział pierwszy można uznać za klarowny i solidnie napisany zarówno od strony merytorycznej jak i językowej, choć uważnemu czytelnikowi nasuwa się kilka uwag. Po pierwsze, przeważa bardzo tradycyjne ujmowanie bezpieczeństwa przez pryzmat zagrożeń i wyzwań. Znacznie słabiej akcentowane są szanse związane działaniem instytucji w ramach poszczególnych wymiarów bezpieczeństwa. Niewiele miejsca poświęca się dialogowi i deliberacji, które są konstytutywne dla kreowania współpracy międzynarodowej jak i zmniejszenia poczucia zagrożenia. Po drugie, rozumienie bezpieczeństwa oparto na koncepcjach badaczy zachodnich. Takie ujęcie jest poprawne ale nieco zubaża rozdział pierwszy względem rozdziału drugiego, w którym autorka w bardzo interesujący sposób analizuje realizm z perspektywy chińskiej a tym samym zachowuje równowagę między ujęciem preferowanym zarówno przez polityczną Północ (vide badacze amerykańscy) jak i polityczne Południe (vide badacze chińscy). Po trzecie, nieco więcej uwagi w rozdziale teoretycznym, obok pojęcia bezpieczeństwa, można poświęcić ewolucji studiów nad bezpieczeństwem, wraz z nakreśleniem głównych ich kierunków/nurtów w najbliższej przyszłości. Po czwarte, pewną propozycją mogłoby być podjęcie próby bardziej sieciowego ujęcia bezpieczeństwa, pokazania w jaki sposób wspomniane wymiary powiązane są ze sobą w ramach układu pozwalającego przeniknąć przez zasłonę relacji *state-to-state* i bardziej uwypuklić rolę podmiotów wewnątrzpaństwowych w kreowaniu polityki zagranicznej. Autorce niejednokrotnie udaje się ten zabieg w kolejnych rozdziałach ale czyni to raczej intuicyjnie, w oparciu o gęsty opis, co swoją drogą dobrze świadczy o niej jako badaczce, która „czuje” obraną przez siebie tematykę.

Wątki związane ze problematyką bezpieczeństwa badaczka kontynuuje w **rozdziale drugim** (ss. 49-86). Mgr Tomaszewska zastanawiając się nad naturą współczesnej polityki zagranicznej Chin koncentruje się nie tylko na bezpieczeństwie jako kategorii analitycznej ale rozpatruje ją w powiązaniu z interesem narodowym, pragmatyzmem i równowagą sił jako

kluczowymi konceptami wpisującymi się w anglosaski nurt myślenia nazywany zbiorczo realizmem. Posłużenie się tymi kategoriami pozwoliło kandydatce na przybliżenie typowego dla nauki zachodniej obrazu Chin jako mocarstwa rosnącego (ang. *emerging power*) w sferach geostrategicznej, ekonomicznej i politycznej. Z drugiej strony poprzez pokazanie specyficznego chińskiego podejścia do realizmu akcentującego znaczenie harmonii, współpracy i etyki autorce udało się: (1) wykazać dysonans między dążeniami Chin do kształtowania intersubiektywnego obrazu polityki zagranicznej w oparciu o uniwersalne wartości i realizowaniem jej jako kombinacji realizmu defensywnego i ofensywnego, (2) uchwycić naturę inicjatywy Pasa i Szlaku jako specyficznego narzędzia wzmacniania chińskiego potencjału i wpływów na arenie międzynarodowej, rozpatrywanego nie tylko z punktu widzenia realizmu defensywnego (zabezpieczenie interesów gospodarczych Chin) ale również ofensywnego (wykorzystanie tzw. dyplomacji pułapki zadłużenia).

Dużą zaletą rozdziału drugiego jest umiejętne pokazanie chińskiej specyfiki w nasycaniu polityki zagranicznej myśleniem skoncentrowanym na relacjach i łączeniu siły materialnej z siłą moralną w celu budowania zaufania i wpływu (podrozdział 2.4). Nie wiedzieć jednak czemu kandydatka w rozdziale drugim utożsamiała realizm strukturalny (neorealizm) z realizmem strategicznym (być może miała na myśli realizm defensywny). Pomimo starannego przedstawienia zagadnień teoretycznych, rozdział drugi pozostawia pewne pole do poprawy w kontekście rozważań kandydatki na temat zmian „układu siła na świecie z Chinami w tle” (pisownia oryginalna), zamieszczonych w podrozdziale 2.5. Rozważania te są bardzo ogólnikowe, zawierają szereg spekulacji i niewiele wnoszą będąc syntetycznym przeglądem poglądów znanych badaczy na temat zmieniającej się roli Chin (ich statusu) w społeczności międzynarodowej.

Rozdział trzeci poświęcono charakterystyce EŚW w świetle szans i zagrożeń ze strony Chin (s. 87-129). Ta część pracy jest niezwykle istotna dla całości bowiem kandydatka nie tylko próbuje wskazywać na zagrożenia i wyzwania ale także na szanse w relacjach Chiny - EŚW. Co więcej, w przekonujący sposób prowadzi rozważania dotyczące charakterystyki regionu. Pewnym postulatem jest jednak rozbudowanie tego rozdziału w kierunku silniejszego zaakcentowania elementów pozapolitycznych, kulturowych, wskazujących na swoiste poczucie zalegania poszczególnych państw regionu między Zachodem a Wschodem i związaną z tym kulturową schizofrenię, o której niezwykle celnie i bezpośrednio w kontekście kłopotliwego położenia Polski pisał Sławomir Mrozek w *Kontrkacie*, zauważając: „pochodzę z kraju położonego na wschód od Zachodu i na zachód od Wschodu” (S. Mrozek, *Kontrakt*, Dialog 1986, nr 1, s. 12). Kandydatka charakteryzując Europę Środkową i

Wschodnią powołuje się na wybitnych badaczy. Być może warto rozszerzyć ich grono na osoby spoza obszaru historii i nauk o polityce odwołując się do prac Marii Janion, Ivera Neumanna, Milana Kundery, włączając także młodsze pokolenia badaczy z pogranicza socjologii i stosunków międzynarodowych takich jak Dominika Woźniak-Szymańska czy Tomasz Zarycki. Ich prace z pewnością byłyby pomocne w pogłębieniu dyskusji na temat tożsamości EŚW.

Ważną część rozdziału dotyczy wpływu ekonomiczno-politycznego Chin na region EŚW. Kandydatka trzyma się w nim zmodyfikowanego modelu Buzana i wykorzystuje szereg wskaźników syntetycznych do ukazania chińskiej ekspansji w zakresie ekonomii (jak np. napływ BIZ). Co ważne, mgr Tomaszewska kreśli w rozdziale trzecim obraz współpracy wielostronnej wskazując na takie instytucje jak płaszczyzna 14+1 oraz instytucje finansowe, w tym banki i fundusze inwestycyjne finansujące projekty infrastrukturalne, jak np. AIIB czy fundusz synchronizacji gospodarczej Chin-Środkowa i Wschodnia Europa (CEEC-China). Rozważania służą jej za podstawę obrazowania oddziaływania ChRL na EŚW, jak i percepcji działań Chin przez państwa regionu. Silnymi stronami recenzowanej części rozdziału trzeciego są spójna, syntetyczna charakterystyka działań w zakresie inwestycji, handlu, infrastruktury i wymiany handlowej a także wskazywanie głównych pól napięć w dyskursie Chin-EŚW. Niestety, towarzyszy temu szereg twierdzeń (np. na str. 120 odnośnie do wywierania wpływu politycznego przez Chiny na państwa bałkańskie), które stanowią wyłącznie incydentalne, punktowe przypuszczenia kandydatki, nieosadzone w literaturze ani wypowiedziach decydentów politycznych. Należy też zauważyć, że o ile w pracy kandydatka ogranicza swoje rozumienie EŚW do V4, Białorusi, Ukrainy i części państw bałkańskich, o tyle w rozdziale trzecim wiele miejsca poświęca Grecji czy Macedonii Północnej, co komplikuje odbiór materiału.

Rozdziały czwarty (s. 130-165), **piąty** (166-196) i **szósty** (197-254), poświęcono politycznym i gospodarczym aspektom rozwoju Chin, zarówno przemianom wewnętrznym tego państwa, które zostały zainicjowane pod koniec lat 70. ubiegłego wieku jak i problematyce współczesnej, zawężonej głównie do aktywności chińskiej w ramach Pasa i Szlaku. W bardzo interesującym i przekonująco napisanym **rozdziale czwartym** kandydatka skupia się na transformacji gospodarki chińskiej od lat 70 ubiegłego wieku, zwracając uwagę na stopniową zmianę akcentów z gospodarki opartej na niskich kosztach pracy i industrializacji, do gospodarki opartej na klasie średniej, konsumpcji wewnętrznej oraz rozwijaniu rynku usług i innowacji (s. 132). Kandydatka zauważa problemy modernizacji gospodarki chińskiej, która stoi w obliczu tzw. „pułapki średniego dochodu”, a także kryzysu

demograficznego oraz nieadekwatności polityki edukacyjnej w stosunku potrzeb rynkowych. Wskazuje, że przez wiele lat stosunkowo stabilna sytuacja w Chinach gwałtownie się pogarsza. Bardzo interesująco autorka rozprawia o kryzysie na rynku nieruchomości, kryzysie demograficznym, bezrobociu wśród ludzi młodych czy nie zrównoważonym rozwoju środowiskowym, jako czynnikach destabilizujących rozwój społeczno-gospodarczy Chin. W tym kontekście twierdzenie o konieczności wzmacniania współpracy interregionalnej na linii Chiny-EŚW jako szerszej strategii gospodarczej, mającej stanowić zewnętrzny silnik wzrostu, jest uzasadnione. Na uwagę w tej części pracy zasługuje wykorzystanie różnorodnych, w tym chińskich, analiz wskazujących na podstawowy problem rozwojowy Chin wiążący się z gwałtownym wzrostem nierówności społecznych prowadzących do społecznych napięć i niestabilności politycznej czemu towarzyszy rosnące zadłużenie państwa oraz przedsiębiorstw mogące doprowadzić do ograniczeń w dostępie do kapitału i zapaści sektora usług publicznych.

Rozdział piąty kandydatka poświęciła charakterystyce zewnętrznej polityki gospodarczej Chin opartej na inwestycjach zagranicznych, pomocy rozwojowej i umowach handlowych. Autorka potraktowała ten rozdział z jednej strony jako rozwinięcie wątków gospodarczych z rozdziału czwartego, z drugiej strony jako podbudowę rozdziału szóstego. Nie zabrakło tutaj odchyleń czasowych ale są one uzasadnione po pierwsze, ze względu na przyjęcie jako bazowych w pracy metod historycznych a po drugie, ze względu na dążenie do pokazania iż współczesna inicjatywa BRI jest w istocie ideową sukcesorką jedwabnego szlaku, którego dzieje wiążą się ze stworzeniem korzystnych warunków wymiany handlowej przez władców z dynastii Qin i Han, do którego władze w Pekinie wielokrotnie nawiązywały tworząc kolejne komponenty inicjatywy BRI (morski, lądowy, cyfrowy, kosmiczny, itd.).

W rozdziale piątym na uwagę zasługuje powiązanie przez mgr Tomaszewską genezy Pasa i Szlaku jako elementu wizji *Go Global* ze szczegółowymi programami rozwoju gospodarczego (np. *Made in China 2025* czy *Agenda 2060*) wpisującymi się w śmiałą wizję gospodarczą rozwijaną przez władze chińskie od 2015 r. Autorka dysertacji przedstawiając ją w rozdziale piątym skupiła się na samej idei BRI, jej celach, przykładach, wyzwaniach i zagrożeniach. Odniosła się także do zagadnienia postrzegania inicjatywy w różnych regionach, zauważając znaczące różnice w percepcji. Ten fragment (s. 194-6), mimo że wartościowy dla pracy, niestety nie został pogłębiony, a szkoda bowiem bardziej wnikliwe scharakteryzowanie nastawiania społeczeństw i establishmentu politycznego odnośnie do BRI, np. w państwach Azji Środkowej czy na Bliskim Wschodzie i Afryce Północnej, mogłoby stanowić znakomity materiał porównawczy w kontekście badań

międzyregionalnych. Pewną sugestią mogłoby być tutaj także potraktowanie inicjatywy BRI w ramach perspektywy systemowej i próba prześledzenia procesu decyzyjnego prowadzącego na przyjmowania i wdrażania kolejnych jej komponentów. To jednak wymaga od autorki przeprowadzenia rozległych badań terenowych w Chinach i wiąże się z uzyskaniem dostępu do animatorów inicjatywy na różnych szczeblach decyzyjnych, co dla europejskich badaczy stanowi znaczny problem ze względu na zauważalną silosowość czynnika decyzyjnego w Chinach i brak zaufania wobec badaczy z zachodniego kręgu kulturowego.

Rozdział szósty dysertacji w całości poświęcono ukazaniu ewolucji inicjatywy BRI i jej komponentów w ramach takich obszarów jak cyfryzacja, zdrowie publiczne, czy eksploracja kosmosu. Mgr Tomaszewska nie tylko przedstawiła główne założenia każdego z komponentów, ale też zwróciła uwagę na zdarzenia katalityczne dla rozwoju w danym obszarze (np. pandemia COVID-19), narzędzia i instrumenty pozwalające na budowę kolejnych inicjatyw (dyplomacja maseczkowa) a także ich odbiór (percepcję) i wpływ na region EŚW oraz gospodarkę światową. Przyjęcie tego schematu (z pewnymi odchyleniami) ma wyraźny walor poznawczy, pozwala bowiem na rekonstrukcję wzorów aktywności Chin a także odpowiedzi na pytania o to gdzie władze oraz przedsiębiorstwa chińskie dostrzegają luki, w jaki sposób podejmują działania żeby je wypełnić, jakimi środkami, a także na czym polega chiński wpływ na region EŚW i jak jest on oceniany w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Rozważania podjęte przez autorkę w odniesieniu do „dyplomacji maseczkowej” czy cyfryzacji i rozwijania technologii opartej na sztucznej inteligencji rozpatrywane są w kontekście szans po stronie chińskiej a jednocześnie wyzwań i zagrożeń po stronie większości państw EŚW (jak również państw zachodnich na czele z USA). To ostatnie ujęcie wyraźnie dominuje i jest podkreślane przez kandydatkę m.in. poruszającą kwestię tzw. „cyfrowego autorytaryzmu” budzącego obawy w Europie znacząco odstającej od Chin pod względem rozwoju nowoczesnych technologii cyfrowych. Wyraźnie mniej uwagi poświęca kandydatka problematyce ekologicznej i energetycznej (zielony jedwabny szlak) oraz współpracy w przestrzeni kosmicznej (kosmiczny jedwabny szlak). Autorka niejednokrotnie w oparciu o literaturę wyraża własne stanowisko, potrafi (co widać nie tylko w rozdziale szóstym) samodzielnie argumentować, nie bazuje jedynie na wyborze opinii dostępnych w literaturze, z drugiej zaś strony nie prezentuje bezkrytycznie dokumentów programowych BRI. Zdolność do krytyki i argumentacji jest kolejnym dowodem dojrzałości kandydatki podejmującej tematykę budzącą kontrowersje i skłaniającą do dyskusji. Doskonałą bazą do tego jest rozdział szósty pracy (np. w zakresie krytyki europejskich działań dotyczących ochrony cyfrowej obiektów infrastruktury krytycznej).

Ostatni, **siódmy rozdział** (s. 255-331) poświęcono studiom przypadku realizacji chińskich działań w wybranych państwach regionu EŚW. Autorka w udany sposób kreśli wyzwania i zagrożenia, do pewnego stopnia także szanse związane z realizacją inicjatywy BRI. Koncentruje się przede wszystkim na barierach politycznych, finansowych oraz społeczno-gospodarczych. Każde ze studiów ma podobną strukturę – autorka zaczyna od zarysowania relacji politycznych i gospodarczych Chin z wybranym państwem po 1990 roku, dokonuje charakterystyki głównych inwestycji chińskich, analizuje postrzeganie Chin w danym państwie wskazując na kontrowersje związane z ekspansją chińską (vide kontrowersje wokół firmy Huawei i rozwoju sieci 5G w Polsce, s. 266). Tenże bardzo empiryczny rozdział jest interesujący bowiem pokazuje jak bardzo zróżnicowany jest region EŚW w odniesieniu do „kwestii chińskiej”. Co więcej, kandydatka wskazuje na rozbieżność stanowisk establishmentu politycznego także w państwach uznawanych za przyjazne Chinom, a poglądami opinii społecznej. Przykładem są Węgry, gdzie większość badanych wskazała na przewagę zagrożeń związanych z bliską współpracą Budapesztu z Pekinem. Rozdział pokazuje też, że pomimo zainwestowania znacznych środków w dyplomację publiczną i zwiększoną obecność w mediach społecznościowych, Chinom nie udało się w ostatnich latach poprawić swojego wizerunku w państwach regionu.

Rozdział szósty stanowi udany fragment pracy jednakże tym co poprawiłoby jego odbiór jest dokonanie syntetycznego zestawienia obserwacji w podrozdziale podsumowującym badania jakościowe. Na koniec warto poszerzyć studia przypadku poświęcone Białorusi o próbę wysądowania poglądów mieszkańców tego państwa na temat Chin a także pogłębić ten komponent w odniesieniu do Serbii.

Biorąc pod uwagę materiał zaprezentowany przez mgr Tomaszewską w rozdziałach 3-7 należy zauważyć, że kandydatka nawiązała do ustaleń z początkowych części pracy, co potwierdziło, że dyrektywą, którą kierowała się na etapie projektowania struktury wywodu była spójność teoretyczno-konceptualna i metodologiczna. Oczywiście można tutaj zauważyć, że historyzacja rozważań stała się przyczyną odchylenia narracji względem zakładanych ram czasowych. Można jednak przyjąć, że dewiacje temporalne nakierowane na przeszłość były uzasadnione a nawet wymuszone przez konieczność nakreślenia relacji między państwami regionu, na które w znacznym stopniu wpływa historia i kultura.

Zakończenie pracy (ss. 332-345) stanowi dla Pauli Tomaszewskiej okazję do podsumowania rozważań prowadzonych w poszczególnych rozdziałach a także do odniesienia się do celu, hipotez i pytań badawczych. Autorka tę część pracy przygotowała niezwykle rzetelnie (do czego już przyzwyczała we wcześniejszych rozdziałach). Co istotne,

w zakończeniu wyszła poza formułę streszczenia pracy i zaprezentowała szereg własnych, oryginalnych przemyśleń. Dużą wartość mają obserwacje mgr Tomaszewskiej (które osobiście podzielałam - MR), zgodnie z którymi: (1) w ocenie wpływu inicjatywy BRI z punktu widzenia państw EŚW szanse nie równoważą zagrożeń, a korzyści – strat, pomimo pewnych możliwości związanych z przyspieszonym rozwojem gospodarczym oraz dodatkowych możliwości politycznych pozwalających na częściowe wyjście z izolacji lub ograniczenie uzależnienia „od Zachodu” (Białoruś, Węgry, Serbia); (2) zacieśnianie współpracy państw EŚW z Chinami osłabia ich relacje z UE oraz USA a także generuje konflikty wynikające z konkurencyjnych interesów; (3) praktyka zewnętrznego działania Chin wpisuje się w logikę realistyczną w ujęciu raczej zachodnim niż chińskim, zaś region EŚW dla Chin jest laboratorium polityki opartej na zasadzie dziel i rządź.

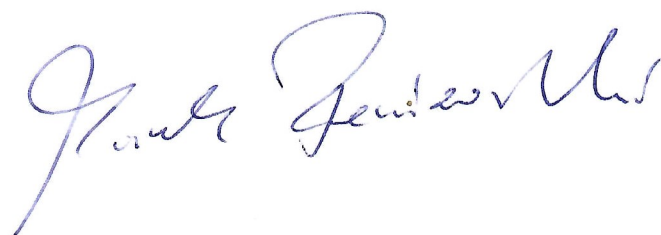
Dysertację zamykają rekomendacje na przyszłość dotyczące bezpieczeństwa państw EŚW w kontekście inicjatywy BRI, które, jakkolwiek idealistycznie wyglądają na tle realistycznej wymowy całej pracy, mogą, w przypadku choćby częściowego wdrożenia, przyczynić się do lepszego zarządzania wyzwaniami i szansami wynikającymi z uczestnictwa państw regionu w inicjatywie BRI.

Konkluzje

Rozprawa doktorska mgr Pauli Tomaszewskiej pt. „Wpływ chińskiej inicjatywy Pasa i Szlaku na bezpieczeństwo wybranych państw Europy Środkowo-Wschodniej”, napisanej pod kierunkiem prof. Artura Wejksznera jest interesującym i udanym studium oddziaływania zewnętrznego Chin na suwerenność i bezpieczeństwo państw Europy Środkowej i Wschodniej w wymiarach: politycznym, ekonomicznym, militarnym, społecznym, środowiskowym i technologicznym. Badania autorki, prowadzone z ogromnym rozmachem i widoczną pasją badawczą doprowadziły do stworzenia dzieła spójnego, które może okazać się bardzo pomocne badaniach z zakresu nauk o polityce i administracji, nauk o bezpieczeństwie a także nauki o stosunkach międzynarodowych, w tym zwłaszcza studiów regionalnych. Na uwagę zasługuje umiejętne korzystanie przez autorkę dysertacji z dorobku nauk społecznych, w tym zwłaszcza nauki o polityce i administracji.

Rozprawa doktorska mgr Pauli Tomaszewskiej, pomimo zgłoszonych uwag (a może raczej sugestii dla ambitnej badaczki i zachęty do rozwijania agendy badawczej), zasługuje na wysoką ocenę. Autorka rozprawy udanie połączyła zagadnienia z zakresu teorii i praktyki, nadto wykazała się znaczną dojrzałością badawczą decydując się na podjęcie trudnego

tematu. Recenzowana rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu badawczego i wskazuje na umiejętność praktycznego zastosowania w pracy naukowej podstaw teoretycznych nie tylko z zakresu nauk o polityce i administracji, ale też innych nauk społecznych. Uważam, że recenzowana rozprawa doktorska spełnia wymogi określone w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2021 r, poz. 478). Wnioskuje o dopuszczenie mgr Pauli Tomaszewskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

A handwritten signature in blue ink, which appears to read "Paul Tomaszewski". The signature is written in a cursive style with some stylized flourishes.